

явищ, процесів для пропозиції нових ідей, висування гіпотез; інтеграція діяльності педагогів у формуванні креативності особистості учнів, розвитку їх здібностей.

Список використаних джерел

1. Андрусенко А. Педагогічна суть сучасного уроку. *Завуч*. 2018. № 13. С. 24 – 29.
2. Богачик Т. Традиції та інновації у викладанні гуманітарних дисциплін. *Українська мова та література в школі*. 2015. № 36. С. 44 – 45.
3. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році. 6-7 класи. Мовно-літературна освітня галузь.
URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2022/08/20/01/Dodatok.3-5.klas-ukr.mova.6-11.klasu-ukr.mova.20.08.2022.pdf>
4. Нестандартні форми уроків. *Педагогічна академія пані Софії*. 2006, травень. С. 12 – 15.
5. Панченко С. Нестандартні форми уроків. *Відкритий урок*. 2019. № 23 – 24. С. 12 – 14.

Режисерське бачення повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків». Образи, традиції, міфи

Нерушенко Оксана, учитель української мови та літератури комунального закладу «Харківський ліцей № 107 Харківської міської ради»

Автор статті аналізує можливості інтегрованого навчання, комплексного підходу до вивчення літератури, досліджує взаємовпливи літератури та кіно як видів мистецтва. Особливу увагу звернено на бачення режисером цілісної картини твору й образів героїв.

Ключові слова: взаємовплив мистецтв, кінематограф, література, мистецтво кіно, проєктна діяльність.

Інтегроване навчання – світова практика, яка ґрунтується на комплексному підході, постійній взаємодії з реальністю, гармонійному поєднанні із загальною картиною світу. Вона надає широкі можливості для розвитку творчих здібностей учнів і збільшує навчальний простір до розмірів Всесвіту. Дуже важливо знаходити зв'язок між дисциплінами, допомагати спиратися на вже отримані знання та набуті навички, бо в подальшому це сприяє формуванню критичного мислення, кращого розуміння та засвоєння понять, навчас бути толерантним, самостійно приймати рішення.

Інтегрований урок підвищує мотивацію, формує дослідницький інтерес, сприяє формуванню інтелектуально розвиненої особистості. Цікаві теми та відкритість, увага вчителя до потреб учнів дуже важливі для реалізації такого навчання.

Ще під час роботи в Куп'янському ліцеї № 4 з учнями 7 класу вирішили, що темою нашої проєктної діяльності буде «Екранізація творів українських письменників». Потрібно було вирішити, що це буде за твір, провести кастинг і створити ескізи костюмів, декорацій. Важливим ще був момент обговорення режисерського бачення. Діти із захопленням підійшли до виконання завдання. Творча уява, цікаве завдання не залишило байдужими навіть батьків. Було приємно чути схвальні відгуки про такий вид роботи. Хтось вирішив, що головний герой оповідання «Федько-халамидник» повинен залишитися живим. Інший пропонував свій розвиток подій у творі Григора Тютюнника «Климко». Хтось захопився екранізацією легенд і міфів. Дуже цікавими були й ідеї щодо спецефектів.

Куп'янський ліцей № 4 став активним учасником Програми дослідно-експериментальної роботи «Науково-методичні засади впровадження медіаосвіти в систему роботи навчальних закладів Харківської області». Керівник цієї дослідницької

роботи Дегтярьова Галина Анатоліївна звернула увагу на те, що навчання відбувається навіть за межами класних кімнат. Це була перша сходинка до розуміння інтегрованості. Були перші спроби. Створення книги рецептів українських страв і рекламних роликів. Потім був «Модний журнал», бо багато хто не знає, як називається, як виглядає традиційний український одяг. Тут ми теж з'ясовували, чи є сценічний, концертний український костюм відповідником історичному.

А наразі наступна сходинка – інтегроване навчання.

Оскільки вважаю візуалізацію одним із найпотужніших способів унаочнення, що створює умови для безпосереднього спостереження, часто на уроках української літератури вдаюся до інтеграції з кіномистецтвом.

У наш час діти, маючи кліпове мислення, поверхово та фрагментарно сприймають інформацію, а завдання педагога – навчити аналізувати, порівнювати, прогнозувати, робити висновки. Тому на допомогу приходять екранізовані твори.

Взаємовплив двох мистецтв: кіно та література

- ✓ *Пропоную учням почати роботу з дослідження «Література та кіно: цікаві моменти взаємовпливу».*

Література та кіно, взаємовплив цих двох видів мистецтва все більше зацікавлює дослідників. У наш час з'являється багато «кінематографічного» в літературі, що сприяє глибшому осмисленню виразально-зображувальних засобів. Кіно – це синтетичний вид мистецтва, форма зображення в театрі й кіно реалізується як у просторі, так і в часі. Кіно синтезує та вбирає в себе художній досвід літератури й переломлює його через свої особливості та специфіку.

Цей вид мистецтва швидко розвивається в Україні, набираючи обертів, зростає його роль у художній культурі. Раніше ця роль випадала на долю книги, оскільки слово було головним інструментом для вираження думки. Твори художньої літератури були головним каналом, за допомогою якого здійснювався обмін досвідом між усіма сферами культури. Перші кінофільми – такі собі проби, звичайні перекази того чи іншого твору видатного письменника. Але згодом кінематограф здобув таку силу впливу, яка досі була невідома людству.

Значно пізніше розпочався зворотний процес: кіно сприяло розширенню кола читачів літератури, починали цікавитися не лише авантюрними романами, але й класикою. Подивившись фільм, люди йшли до бібліотек, щоб задовольнити свою зацікавленість. Тобто кіно сприяло подальшому інтересу, залучало до літератури.

Спіраючись на інтереси читачів, кінодіячі почали екранізувати видатні твори XIX століття та модні й популярні в перші десятиліття XX століття літературні новинки. Деяких авторів навіть удавалося залучати до роботи як сценаристів. До кіно література потрапила спочатку як об'єкт зображення. З неї черпали теми, сюжети, біографії героїв. Дискусії щодо екранізації літературних творів проводилися довгий час. Були винайдені такі засоби заміни літературних образів кінематографічними, щоб різні операторські прийоми не вступали в протиріччя зі стильовою манерою автора. Намагалися створити самостійний кінематографічний твір на основі літературного, по-новому розв'язати композицію. Режисер трансформувався вже в автора. За допомогою монтажу кіно отримує здатність до організації складних часових структур, які до тих пір залишалися тільки літературною системою. Монтаж дозволяє фіксувати увагу на окремій деталі, завдяки їй передавати найсуттєвіше, будувати дію за принципом контрасту, асоціативного зіставлення, одночасовості чи паралельності.

Літератори починають виявляти все більший інтерес до кіно, вони переносять його прийоми до літератури. З'являються нові терміни, зокрема «кінороман», «кіноповість». В Україні першими представниками їх стають О. Довженко, Ю. Яновський, М. Бажан, М. Семенко, Л. Скрипник, М. Йогансен, Г. Шкурупій. Велика кількість романістів

початку ХХ століття була за використання у творах кіноприйомів – таких, як «кінооко», «крупний план». Літературний твір, подібний до фільму, який складається з окремих кадрів, розпадається на окремі новели, межі жанрів розмиваються, відбувається змішання стилів.

Причина популярності кіно полягає в тому, що люди прагнуть пригод, захоплення, гумору, ризику та емоційних змін. І саме це мистецтво забезпечує доступний шлях.

Творчий тандем: режисер і автор

Детальніше пропоную зупинитися на такому творчому потужному тандемі як Сергій Параджанов – Михайло Коцюбинський. Стрічка «Тіні забутих предків» відзнята в 1964 році на кіностудії ім. Олександра Довженка. Зйомки здійснювались у справжніх гуцульських хатах і околицях села Криворівня Івано-Франківської області. Саме тут Михайло Коцюбинський написав свою повість. Відомий режисер мав у планах зняти ще кінострічку за новелою «Intermezzo».

«Тіні забутих предків» Сергія Параджанова можна вважати культовим шедевром. Фільм вражає технічним рівнем і поетичною складовою, але не слід скидати з рахунку й однойменну повість Михайла Коцюбинського. Екранізований модерний твір зображує душу етнічного українця, а у звичаях і традиціях гуцулів проступають тіні прадідів, які крізь віки дивляться на світ очима сучасників.

- ✓ *Запропонувати учням попрацювати з назвою. Яке значення вклав письменник?. Відомі випадки, коли режисер змінював назву. Чому так не відбулось у цьому разі?*

Має значення також і символіка найменувань. Коли в українському прокаті фільм називається «Тіні забутих предків» (як і повість М. Коцюбинського), то в зарубіжному прокаті стрічка мала іншу назву – «Wild Horses of Fire». Так сталося, бо глядачеві, який знає мало про культуру та звичаї гуцулів, образ червоних коней зрозуміліший. «Дикі коні вогню» звертають увагу глядача радше на смерть, кохання, помсту та пристрасть, які накладаються одне на одного у психіці головного героя. Це одна з головних відмінностей повісті й екранізації. У Коцюбинського містичний карпатський дух персоналізується та блукає густими лісами, а в Параджанова він живе виключно в уяві героїв, «тіні предків» і «дикі коні» віддзеркалюють підсвідомі страхи чи тіньове «я» героїв.

- ✓ *Чим відрізняється повість від фільму та як про забутих і віднайдених предків пише Михайло Коцюбинський і знімає Сергій Параджанов?*

Сюжет і композиція

Основою повісті та кінотвору є шекспірівська історія про двох закоханих із ворожих сімей – Марічки з роду Гутенюків та Івана з роду Палійчуків. Це традиційний світовий сюжет, якому Михайло Коцюбинський надає втілення на тлі старих Карпат. Водночас, пишучи сценарій разом із Іваном Чендеєм, Параджанов залишається вірним самобутній культурі горян і навіть доповнює гуцульські традиції. Звичай зодягати ярмо на шию наречених режисер вигадав, але в контексті цей обряд увиразнює сюжетну лінію, адже сумісне життя для обох героїв було обтяжливим. Отож сюжет класичного твору й кінострічки ідентичний, за винятком окремих моментів. Параджанов рік жив серед гуцулів і дуже полюбив їхню матеріальну та духовну культуру.

Життя Івана показане від народження до смерті. Літератор зосереджується тільки на яскравих подіях у житті головних героїв і щоразу більше занурюється у внутрішні суперечності. Сергій Параджанов komponує стрічку інакше. Сюжет рухають дванадцять кінозамальовок: «Карпати – забута Богом і людьми земля гуцульська»; «Іванко тай Марічка»; «Полонина»; «Самотність»; «Іван тай Палагна»; «Будні»; «Різдво»; «Завтра весна»; «Мольфар»; «Корчма»; «Смерть Івана» й фінальна «Pieta». Кожен епізод є самобутньою оповіддю про життя гуцулів, чий побут і обряди балансують на межі реального та міфічно-казкового. Тоді як письменник дає читачеві змогу поміркувати над

внутрішнім світом головного героя та перенести його хвилювання на власний досвід, режисер міцно тримає увагу глядача, спрямовуючи її як оператор камеру, мовляв, тут герой відчуває самотність, а тут – переживає радість, тому що настає весна. Композиція кінотвору лінійна й послідовна, бо ж Параджанов мав на меті зняти кіно, яке буде зрозуміле й без слів: «Я їм таке кіно зроблю, яке на жодну мову не перекладуть – не зуміють. Бо й перекладати не треба буде: всім все буде ясно. Отаку я їм Україну зроблю!»

- ✓ *Запропонувати учням визначити: як знімати українське, як відтворити красу, дух природи та людей? Запропонувати дібрати музичний ряд. Зробити звукову добірку «Природа Карпат». Як шумує Черемош? Що чуєш і що при цьому відчуваєш?*

Герої

Головний герой повісті – гуцул із самобутнім світобаченням і бурхливою уявою, що виховані свободою гір і лісів: «Коли Іванові минуло сім літ, він вже дивився на світ інакше». Книжковий Іван Палійчук є язичником за своєю природою, і все життя героя супроводжують духи та сили, що живуть у лісах, горах і водах. Та й сам Михайло Коцюбинський натякає, що християнство для горянина – то наче аксесуар, яким витончено прикрашений язичницький культ. Ключових подій у житті Івана небагато. Він переживає неоромантичну відстороненість, яка, зрештою, перетікає в екзистенційну відчуженість від світу людей.

- ✓ *Згадати, які риси властиві неоромантизму. Що таке екзистенціалізм? У чому саме це виявляється в повісті?*

Історія ролі Івана Миколайчука розпочинається зі смерті. Спочатку загибель старшого брата, а тоді – вбивство батька. Ці події ніби запускають фатальний ланцюжок: втрата Марічки, повеніряння, нещасливе сімейне життя, бездітність і смерть самого героя. На якийсь час кохання перериває коло, але трагічна доля нагадує про себе. Втративши «небесне кохання» (Марічка), герой не може знайти щастя із «земним» (Палагна). То зіткнення двох світів – таємничого й цікавого та рутинного й реального.

Жіночі персонажі в «Тінях забутих предків» є не менш важливими. Образ книжкової Марічки ідеалізований. Упродовж життя Іванові вже не вдається знайти того, хто б дорівнював до першого кохання. Тут бачимо красиву метафору про те, що любов перемагає смерть – ще з першої зустрічі дівчинка так сподобалась Іванкові. Марічка була з Іванового світу: тобто такою ж близькою природі, як і він. Не дивно, що у фіналі твору дівчина здається йому лісовою нявкою: такою він бачив її із самого початку. Тут добре відбивається руйнування межі між двома світами – справжнім і міфічним, навіть зароджується сумнів, чи існує та межа взагалі.

- ✓ *Запропонувати учням попрацювати над проектом «Національний одяг Гуцульщини». На основі проведеної роботи створити фотоальбом, розмістити в ньому фотоілюстрації, як виглядали герої в кінофільмі С. Параджанова. Які особливі деталі притаманні одягу цього регіону України?*

Кінематографічні героїні Лариси Кадочнікової (Марічка) та Тетяни Бестаєвої (Палагна) не такі полярні, як у повісті. У Параджанова Марічка радше схожа на літературну мавку Лесі Українки. Тетяна Бестаєва з'являється в кадрі красивою та пристрасною, тоді як у Коцюбинського вона має низький голос і занадто пишне вбрання. Жінки відмінні внутрішньо. Коли кохання Марічки й Івана зароджується та живе на тлі природи, то стосунки з Палагною носять суто побутовий характер. Коцюбинський узагалі впускає момент їх знайомства, лишаючи читача перед фактом, що герой «оженився». Натомість режисер знімає символічну сцену знайомства, де Палагна допомагає Іванові підковувати коня. Це практична жінка, яка дбає насамперед про земне,

а не про духовне. Так само у фільмі Палагна з'являється оголеною два рази, тоді як у книжці – лише під час обряду ворожіння.

✓ *Прослідкувати, як режисер відображає душевний конфлікт Івана, яким постає в цей момент герой фільму. Що змінилося ?*

Якщо перед нами історія кохання, то центральних персонажів має бути двоє. У повісті Коцюбинського Іван та Марічка – не єдині ключові постаті. Розповідь про юних закоханих співіснує із сакральним світом, де щезник грає на флюїді та пасе вівці, чугайстер кличе в танок біля ватри, а звабливі нявки манять у лісові нетрі. Ще одним вагомим героєм твору є міфологічні персонажі, або ж ота жива присутність духів природи, яку письменник іменує «тінями забутих предків». Власне, у літературному творі це тілесні персонажі – герої взаємодіють із ними.

У фільмі ж Параджанов звертається радше до психічного стану й розбурханої дитячої уяви: на звук сокири в лісі накладаються чарівні та страшні історії, тому дітям видається, що то якісь невідомі сили. Натомість у дорослому віці Іванові не являються тіні містичних духів, як стається у книзі. А чому герой періодично повторює «Де мої кози?» ми можемо знати, якщо прочитаємо повість.

✓ *Завдання. Міфічний світ. Відоме та невідоме. Що ми дізналися з повісті? Як режисер відобразив міфічних істот? Як ви бачите цей світ? За допомогою чого можна ще передати незвичайність (кольори, звуковий фон, декорації)?*

Коцюбинський матеріалізує міфологічних персонажів, Параджанов фільмує розмитий горизонт між реальним і тим, що навiane давнім міфом. Режисер зосереджується на глибині та прадавності самих обрядів. Персонажі кінофільму весь час живуть у контексті гуцульських традицій і підпорядковують їм усе життя. Тож глядач бачить, якою потужною є сила звичаю чи обряду – вони втручаються в життя героїв і впливають на їхню долю.

Міф і звичай

Михайло Коцюбинський робить відчутною присутність добрих і злих сил, які весь час перебувають поблизу людини. У фіналі Іван зустрічає Марічку-нявку й уникає погляду на спину та потилицю, бо знає, що побачить те, що розвіє чари. Його омана свідомо, а світ далі лишається таким, як у дитинстві, – таємничим і казковим.

Сергій Параджанов зосереджується на пильному та виразному відтворенні обрядів – водночас красивих і моторошних. У кадрі постає життя гуцулів у динаміці та розмаїтті: пишна колористика національного вбрання, похмура помпезність похоронних процесій, достеменність у виконанні обряду заручин. Акомпанементом до візуального стають тужні згуки трембіт у виконанні місцевих гуцулів і геніальна у своїй автентичності музика Мирослава Скорика.

Письменник і режисер в унісон несуть ідею поєднання непок'єднуваного, а саме язичницького та християнського. Іван не обмежується молитвою на Святвечір і зазиває бурю, мольфарів, лісових ведмедів. Його очі дивляться вгору не лише на триєдиного Бога, але й на старого Сонце-бога.

Врешті, Параджанов апелює до крупного плану, аби показати хрестики на грудях дітей навіть тоді, коли їхні душі говорять із таємничими лісовими силами.

Біблійні сюжети у стрічці

Слід зауважити, що образність і метафора є головними рисами стилю Михайла Коцюбинського і Сергія Параджанова. Параджанову властиві виразні та яскраві бачення, якими він цитує літературного попередника. Наприклад, суніці в долонях Івана символізують глибоку інтимність почуття, а червоні коні перекладають кіномовою кров і смерть, про які читаємо в повісті.

Режисер матеріалізує образне, підсилюючи його біблійними метафорами та символами. У фільмі під час фатальної повені Марічка рятує загублену вівцю на скелі. Це очевидна алюзія на біблійну притчу про доброго пастуха та загублену вівцю. Порівняємо: у повісті Марічка гине, бо її «несподівано заскочила повінь», але у фільмі дівчина помирає, рятуючи загублену вівцю. Параджанов возвеличує образ Марічки, підкреслюючи її «небесність». Він говорив: «Фільм не з'явився на порожньому місці... Був великий класик Коцюбинський. Вражений красою Карпат, він створив своїх Ромео і Джульєтту, поетичну притчу про кохання. Пам'ятаєте картину Тіціана, на якій зображені дві жінки – «Любов земна і Любов небесна». У моєму фільмі це – Марічка і Палагна».

✓ **Завдання.** Кого із сучасник медійних жінок ви бачите в ролі Марічки й чому?

Сергій Параджанов опирається на біблійний контекст і у випадку з Палагною. Коли символом кохання до Марічки є суниця, то символом пристрасті до Палагни – яблуко, яке та, подібно Єві з Едемського саду, сама подає Іванові. Так, перед нами історія про «земну» любов, до якої домішуються побут, каяття і зрада.

✓ **Завдання.** Чому, на вашу думку, режисер вдався до біблійного бачення героїнь?

Чи можна стверджувати, що повість Коцюбинського краща за екранізацію Параджанова, чи навпаки? Це два самобутні наративи про життя, смерть, кохання та пам'ять. Параджанов, фільмуючи повість кіномовою, пильно слідує за текстом, подекуди розширюючи символіку та доповнюючи авторськими рефлексіями. За цю роботу режисера звинуватили в українському націоналізмі, тож **можна зробити висновок:** якщо Коцюбинський писав про забуті «тіні предків», то Параджанову вдалося віднайти та відтворити пробуджений національний дух у стрічці, що стала кінематографічною класикою. Цей фільм нагадує українським глядачам, що наша література може з геніальною легкістю опинитися на великих екранах і спонукати до перечитування видатних творів.

Список використаних джерел

1. Демещенко В. Вплив літератури на становлення кіномистецтва / В. Демещенко // Вісник Книжкової палати: наук.-практ. журнал. – 2008. – № 2. – С. 36–42.
2. Кіномистецтво [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>
3. Марія Бліндюк. Як це знято? Розповідаємо про екранізацію творів сучасної української літератури. URL.: <https://suspilne.media/131478-ak-ce-znato-rozpovidaemo-pro-ekranizaciju-tvoriv-sucasnoi-ukrainskoi-literaturi/>
4. MoveGram. URL.: <https://moviegram.com.ua/wild-horses-of-fire/>

Інтегрований урок як засіб активізації пізнавальної діяльності на прикладі вивчення творчості Якова Щоголіва

Хаустова Світлана, учитель української мови та літератури
комунального закладу «Харківський ліцей № 100
Харківської міської ради»

Стаття присвячена вивченню творчості Якова Щоголіва методом активізації пізнавальної діяльності учнів на інтегрованих уроках. Пропонується поєднувати літературний поетичний матеріал із залученням знань з історії, біології, образотворчого мистецтва й музики, що дає можливість представити літературну постать поета цілісно й багатогранно.

Ключові слова: інтегрований урок, література Слобожанщини, природа рідного краю, поезія та живопис Харківської школи.